

ХҒТАР 11.15.45
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-6887-2025-150-1-63-76>

Ауылдық кеңестің ауыл әкімдігіне трансформациясы: ретроспективті талдау

Е.Ә. Жұмашов^{ID}, Н.С. Пұсырманов^{ID}

Мемлекет тарихы институты, Астана, Қазақстан

(E-mail: erkebulanzhumashov@gmail.com, nurbekp89@gmail.com)

Аңдатпа. Қазақстан Республикасындағы жергілікті әкімшілік-аумақтық биліктің ең төменгі сатысында орналасқан ауылдық округ, аудандық маңызы бар қала, ауылдық округ құрамына кірмейтін ауыл мен кент бірліктерінің қызметін жетілдіруге қатысты соңғы жылдары екі маңызды шешім қабылданды. Төртінші деңгейлі бюджет енгізілді және ауыл әкімдерін тұрғындардың тікелей сайлауына мүмкіндік берілді. Осы жаңалықтар аясында саяси жүйеге күрделі өзгерістер әкелген 1991-1995 жылдары жүргізілген құқықтық, саяси-әкімшілік, құрылымдық-функционалдық реформалардың қорытындысында жоғарыда аталған әкімшілік-аумақтық құрылыстың ең төменгі сатысындағы әкімдік басқарудың қалыптасу тарихын зерттеу өзекті. Авторлар бұл мақалада республика тәуелсіздігін алғаннан кейінгі жылдары ауылдық және кенттік кеңестердің әкімдіктерге трансформациялануын қарастырды. Ретроспективті талдау әдісімен сол уақытқа қатысты академиялық әдебиетті зерделеу, мерзімді басылымдарда жарияланған публицистикалық мақалаларға сараптама жүргізу және архив құжаттарын талдау нәтижесінде ауыл әкімдігі институтының қалыптасу эволюциясы баяндалды. Жүргізілген ретроспективті талдау нәтижесі республикадағы аудандық маңызы бар қала, ауылдық округ, ауылдық округ құрамына кірмейтін ауыл мен кент әкімшілік-аумақтық бірліктерінің құрылуы барысында қалыптасқан және жалғасып келе жатқан жүйелі кемшіліктерді анықтауға, қазіргі ахуалымен салыстыруға, жүйенің уақыт өлшемімен модификациясын бағалауға септігін тигізді.

Түйін сөздер: жергілікті өзін-өзі басқару, жергілікті мемлекеттік басқару, жергілікті басқару, ауыл әкімі, ауыл әкімдігі, ауылдық кеңес.

Түсті: 05.06.2024; Мақұлданды: 22.01.2025; Онлайн қолжетімді: 30.03.2025

Кіріспе

Қазақстандағы әкімшілік-аумақтық құрылыстың институционалды жүйесінің негізі мемлекет тәуелсіздігін алғаннан кейін жасалынған құрылымдық реформалардың нәтижесінде қалыптасты. Сол кезеңнен бері әр жылдары енгізілген өзгерістермен бірге дамыған жергілікті саяси-әкімшілік құрылыстың ауылдық елді мекендердегі ең шағын әкімшілік-аумақтық бірліктерге – кент, аудандық маңызы бар қала, ауылдық округ және дербес ауылдық елді мекендер жатады. Аталуы мен құқықтық мәртебесінде ерекшеліктер болса да, бұл әкімшілік-аумақтық бірліктердің құрылымдық-функционалдық және қызметтік формасы ұқсас. Сондықтан саясаткерлердің және жұртшылықтың риторикасында бұлардың барлығын жалпылама «ауыл әкімдігі», ал басшыларын «ауыл әкімі» деп атау қалыптасқан. Жергілікті биліктің төменгі сатысындағы әкімшілік-аумақтардың басым бөлігі республика тәуелсіздігін алғаннан кейін жүргізілген саяси-әкімшілік реформалар нәтижесінде бұрынғы КСРО тұсында қызмет еткен кенттік және ауылдық кеңестерді әкімдіктерге трансформациялау нәтижесінде құрылды. Құрылған жылдарынан бері жоғары сатыдағы аудандық/қалалық және облыстық әкімдіктермен салыстырғанда ауыл әкімдігі мен ауыл әкімдерінің ресурстық қамтамасыз етілуі әлсіз, функционалды құзыреті айқын емес және шешім қабылдау еркіндігі төмен институт болып келгендігі жиі айтылып келеді. Осы әкімшілік-аумақтық билікке қатысты жүргізілген зерттеулердің нәтижелері ауыл әкімі мен оның аппаратының жергілікті тұрғындарға сапалы қызмет көрсетуге қажетті ресурстармен және құзыреттермен (кадрлық, қаржылық, заңнамалық, материалдық-техникалық) қамтамасыз етілмегендігі, сондықтан вертикальді тәуелділігінің күшті, ал әлеуметтік есептілігінің әлсіз, жергілікті мәселелерді шешуде бастамашылдық жасау әлеуетінің шектеулігін көрсетті [1-6]. Осы себепті облыстық әкімшілік-аумақтың бірліктердегі иерархияның ең төменгі деңгейіндегі билік құрылымына күрделі реформалардың қажеттілігі өткен ғасырдың соңғы онжылдығынан бері шешілуі қажетті проблема ретінде көтеріліп келеді.

Соңғы жылдары саяси жүйедегі билік иерархиясының вертикальді құрылымдануының күштілігін әлсіретуге және жергілікті мәселелерді шешудегі әкімдіктердің бастамашылдығы мен еркіндігін арттыруға бағытталған реформалардың аясында ауыл әкімдігі мен ауыл әкімдерінің қызмет сапасын көтеруге бағытталған бірнеше маңызды реформалар қабылданды. Осы реформалар аясында ауылдық округ, аудандық маңызы бар қала, кент және дербес ауылдық елді мекен болып табылатын әкімшілік-аумақтық бірліктерге жергілікті өзін-өзі басқарудың дербес бюджеті берілді. Саясаткерлердің және жұртшылықтың риторикасында жалпылама «Төртінші деңгейлі бюджет» деп аталған бұл бюджет ауыл әкімдерін жергілікті мәселелерді шешу үшін қажетті қаражаттық ресурспен қамтамасыз етуге жасалған маңызды қадам болды. 2018 жылы тұрғын саны 2000 адамнан асатын, ал 2020 жылдан бастап барлық әкімшілік-аумақтық бірліктерге берілген бюджет биліктің төртінші сатысындағы әкімдердің жергілікті мәселелерді шешудегі қаржылық әлеуетін кеңейтуге ғана емес, әлеуметтік есептілігін арттыруға да септігін тигізді [7]. Жергілікті деңгейдегі қоғамдық-саяси процестерді жандандыруға және азаматтардың шешім қабылдауға қатысу әлеуетін кеңейтуге бағытталған маңызды

саяси шешімдердің келесісі – 2021 жылы енгізілген ауыл әкімдерін тұрғылықты азаматтардың төте сайлауы болды. Осы екі маңызды өзгеріс контекстінде республика егемендігін алғаннан кейінгі алғашқы жылдары ауылдық және кенттік кеңестердің әкімдіктерге айналуын зерттеу маңызды. Ретроспективті тәжірибені талдау нәтижесі Қазақстандағы ауылдық аумақтардағы басқарудың төменгі сатысының қалыптасу ерекшеліктерін, ауыл әкімі институтының қалыптасуындағы проблемалық аспектілерді анықтауға, қазіргі ахуалымен салыстыруға, жүйенің уақыт өлшемімен модификациясын бағалауға мүмкіндік беретін ғылыми білімді кеңейтеді.

Мақаланың мақсаты – Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін ауылдық кеңестердің ауылдық әкімдіктерге трансформациясын талдау арқылы биліктің ең төменгі сатысындағы саяси-әкімшілік басқарудың қалыптасуындағы тарихи проблемаларды айқындау. Осы мақсатқа сәйкес ғылыми әдебиетті зерделеу, сол кезеңде жарияланған мерзімді басылымдарға шолу жүргізу және архив құжаттарын талдау нәтижесінде шағын әкімшілік-аумақтардағы басқару институтының «отандық» үлгісінің құрылу тарихы, қалыптасуы кезеңіндегі қиындықтар, тәжірибелер бойынша кешенді сараптама жүргізілді. Бұл сараптама нәтижесі республикада жергілікті билік жүйесін жетілдіру бағытында тиімді, теңгерілімді және сапалы реформаларды жалғастырудың векторлары туралы ғылыми білімді кеңейтуге септігін тигізді.

Зерттеу әдістері

Мақаланы жазудың алғашқы кезеңінде жұмыстың тақырыбына жақын ғылыми зерттеу еңбектері зерделенді. Басқаша айтқанда, осы бағыттағы зерттеушілер жариялаған ғылыми жұмыстар зерделеніп, тақырыптың зерттелмеген компоненттері анықталды. Академиялық әдебиеттерді зерделеу қорытындысында республика тәуелсіздігін алғаннан кейінгі кезеңде кенттік және ауылдық кеңестердің әкімдіктерге трансформациясы бойынша кешенді зерттеу жүргізілмегені анықталды. Бұл мақаланың қажеттілігі ғылыми әдебиеттегі осы лакунаны толтыруымен дәйектеледі.

Мақаланың әдеби және ақпараттық қоры үш түрлі дереккөзге негізделген. Алдымен қарастырылып отырған тақырыпқа байланысты отандық және шетелдік академиялық жарияланымдар, монографиялар зерделенді. Ол материалдардан жергілікті биліктің қалыптасуына қатысты ғылыми тұжырымдар шығарылды. Соның нәтижесінде ғылыми әдебиеттегі көзқарас синтезделді. Екіншіден 1990-1995 жылдары мерзімді баспасөз құралдары қарастырылып, сол уақытта қағаз түрінде жарияланған басылымдардағы зерттеліп отырған мәселеге қатысты жарияланған мақалалар сарапталды. Публицистикалық мақалалардың мазмұнындағы ауылды басқаруға қатысты жаңалықтар мен пікірлер зерделенді. Сол арқылы осы жылдары енгізілген жаңалықтарға қатысты баспасөз беттеріндегі дискуссиялар, қоғам өкілдерінің пікірлері талданды. Үшіншіден архив материалдары қарастырылды. Архив материалдары ретінде сол жылдары қабылданған нормативтік-құқықтық құжаттармен қатар Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының Жоғарғы Кеңесі, Қазақстан Жоғарғы Кеңесі және Қазақстан Республикасы Парламентінің стенограммалары зерделенді. Осы үш түрлі

дерекқордан жиналған материалды топтастыру мен ондағы нарративтерді шығару нәтижесінде Қазақстандағы ауылдық аумақтардағы басқарудың төменгі сатысының кеңестік модельден кейінгі трансформациясының ерекшеліктері тұжырымдалды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейінгі жылдары саяси жүйеде КСРО-дан қалған билік институттарын трансформациялау процесі жүрді. КСРО және Қазақ КСР-нің (Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы) негізгі заңдарында жергілікті деңгейде билік жүргізуші орган сол әкімшілік-аумақтағы Халық депутаттарының кеңестері ретінде көрсетілді [8]. Басқаша айтқанда, облыстарда – облыстық кеңес, аудандарда – аудандық кеңес, қалаларда – қалалық кеңес, кенттерде – кенттік кеңес, ауылдарда – ауылдық кеңес басқару органы болды. Жергілікті кеңестер өкілді орган қызметін атқарып, өздеріне қарасты әкімшілік-аумақтағы әкімшілік-шаруашылық басқаруды жүргізу үшін «атқару комитетін» құрды және оның төрағасын сайлады. Сондықтан барлық билік иерархияларында, оның ішінде ауылдық елді мекендерде (кенттерде) әкімшілік-басқару жұмыстарын төраға басқаратын ауылдық (кенттік) кеңестің атқару комитеті жүргізді. Дегенмен кеңестердің және олардың атқару комитеттерінің қызметтерінде де-юре және де-факто сәйкессіздік байқалды. КСРО және Қазақ КСР-і заңнамасында кеңестер негізгі билік органы ретінде көрсетіліп, қолдарына өзіне қарасты әкімшілік-аумақты абсолютті басқару құқығы берілді [9]. Алайда заңнамалық тұрғыдан күшті билік құқығы қамтамасыз етілген жергілікті кеңестер де-факто Кеңес Одағы Коммунистік Партиясының (КОКП) сол сатыдағы құрылымының бақылауындағы орган болды және бұл тәуелділік дәстүрі биліктің барлық деңгейлерінде жалғасты. Сондықтан басқарудың барлық сатысында шешім қабылдау бойынша негізгі құзырет КОКП-ның қолында болды.

Ауылдық аумақтардағы кеңестердің билігі тіпті шектеулі болды. Бұл билік сатысындағы кеңестер КОКП-нің бөлімшесіне ғана емес, сол әкімшілік-аумақтағы ұжымшар немесе кеңшар сияқты шаруашылық кәсіпорындарына тәуелді орган ретінде дамыды [10]. Бірнеше фактор ауылдық кеңестер мен олардың атқарушы комитеттерін шаруашылық кәсіпорын басшыларына кіріптар етті. Біріншіден, шаруашылық кәсіпорын ауылдық аумақтарда материалдық және қаржылық ресурстарға ие басты, көбіне жалғыз субъект болды. Сондықтан әкімшілік-аумақтағы кез келген ауқымды шараны ұйымдастыру үшін шаруашылық кәсіпорынның қолдауы рөл ойнады. Екіншіден, ауылдағы азаматтардың басым бөлігі шаруашылық кәсіпорнында жұмыс істегендіктен әлеуметтік-тұрмыстық мәселедегі жеке өтініштерінің басым бөлігін жұмыс берушінің көмегімен шешті. Мұндай жағдайда азаматтар ауылдық кеңес пен оның атқару комитетіне бюрократиялық процедураларға байланысты мәселелер үшін жүгінумен шектелді. Үшіншіден, аудандық деңгейдегі КОКП бөлімдері, аудандық кеңестер мен олардың атқарушы комитеттері жұмыстарының басты бағыты ауыл шаруашылық саласын дамыту және мемлекетті азық-түлікпен қамтамасыз ету болғандықтан олар ауылдық кеңеспен салыстырғанда шаруашылық кәсіпорын басшыларымен жиі коммуникация жасады. Осындай себептерге

байланысты ауылдық кеңестер мен оның органдарымен салыстырғанда сол аумақтағы шаруашылық кәсіпорын басшыларының беделі жергілікті қоғамдастық алдында да, мемлекеттік институттардың алдында да жоғары болды.

Осы тұста басы ашылып кетуі тиіс келесі бір мәселе – сайланбалы орган болып табылатындықтан жергілікті кеңестердің әлеуметтік есептілігі, жергілікті өзін-өзі басқару органы қызметін атқаруы. Барлық жергілікті кеңестер билік етуші өкілді орган қызметімен бірге, өзін-өзі басқару органына тән кейбір қызметтерді атқарды [11]. Бірақ жергілікті кеңестер мен олардың атқарушы органдары ұйымдастыру-шаруашылық, әлеуметтік қамтамасыз ету сияқты салаларда шешім қабылдау еркіндігі болғанымен, маңызды мәселелер бойынша шешімдер КОКП құзыретінде болғандығы жоғарыда талқыланды. Сонымен қатар, орындау төменгі кеңестердің жоғары кеңестер шешімдерін іске асыруы құқықтық нормаларда көрсетілді. Осыған байланысты зерттеушілер жергілікті кеңестердің іс жүзінде негізгі шешімдерді қабылдауда тәуелділігін, КОКП және жоғары сатыдағы билік органдарының төменгі кеңеске өктемдігінің күштілігін, КСРО тұсындағы сайлау жүйесінің кемшіліктерін, жергілікті кеңестер отырыстарының заңнамаларда көрсетілген талаптарға сәйкес тұрақты өтпеуін, жұртшылықтың оның қызметіне қатысу мен бақылау құзыретінің шектеулілігін т.б. факторларды аргумент ретінде келтіріп, жалпы жергілікті кеңестердің демократиялық қағидаттарға сәйкес келмейтінін уәждейді [12]. Сондықтан барлық кеңестер сияқты ауылдық және кенттік кеңестер әлеуетті билік органы болмады.

Қайта құру кезеңінде кеңестерді де-юре көрсетілген әлеуетті билік органы етіп құруға бағытталған реформалар жүрді. КСРО-да жүрген осы реформалар аясында Қазақ КСР-інде 1990-1991 жылдары жергілікті кеңестердің құзіретін күшейту бойынша маңызды шешімдер қабылданды. Бұл шешімдер алдымен жергілікті кеңестерді КОКП ықпалынан шығаруға бағытталды. 1991 ж. «Жергілікті өзін-өзі басқару және Қазақ КСР халық депутаттарының жергілікті Кеңестері туралы» Қазақ КСР Заңы қабылданғаннан кейін [13] КОКП-ның жергілікті кеңестерге ықпалы тоқтатылып, кеңес төрағасы мен атқару комитеті төрағасы лауазымдарын біріктірді. Осылайша бір төраға қос құрылымға да басшылық жасап, екеуінің де жұмысын үйлестірді. Алайда жаңа Заң ауылдық деңгейдегі басқару жүйесіне, оның ішінде ауылдық кеңестердің тәуелді жағдайына үлкен өзгеріс енгізбеді. Бұл деңгейде әдетте КОКП бөлімі болмағандықтан жергілікті кеңестерді коммунистік партияның ықпалынан айыру реформасы ауқымды жаңалық болмады. Ал, шаруашылық кәсіпорын басшылығы туралы шешім болмағандықтан олардың ауылдық аумақта де-факто басқарушы орган болуы жалғасты. Жаңа Заң бойынша ауылдық кеңестің және оның Атқару комитетінің төрағасына үміткерді аудандық кеңес төрағасы ұсынып, оның кандидатурасын ауылдық кеңестің мүшелері бекітуі мақұлдауы керек болды. Бірақ, ауылдық кеңес депутаттарының қарсылығына қарамастан, аудан басшыларының өзіне ыңғайлы адамды басшылыққа әкелу тәжірибелері кездесті [14]. Сондықтан аудан басшыларының да ауылдық кеңеске (әсіресе оның төрағасына) үстемдігі жалғасты.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін алғаннан кейін жергілікті басқаруға қатысты алғашқы маңызды құқықтық өзгеріс 1992 жылдың қаңтар айында жасалды. 1992

жылдың 13 қаңтарында Парламентте (Жоғарғы Кеңесте), қоғамда үлкен пікірталас тудырған «Жергілікті өзін-өзі басқару және Қазақ КСР халық депутаттарының жергілікті Кеңестері туралы» Қазақ КСР Заңына өтпелі кезең кезінде өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы және «Өтпелі кезеңде Қазақ КСР Конституциясының (Негізгі Заңының) жекелеген нормаларын тоқтату туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды [15]. Осы құқықтық құжаттар қалыптасқан жергілікті басқару жүйесіне күрделі өзгерістер енгізіп, тәуелсіз республиканың жергілікті билік жүйесін қалыптастырудың алғышартын жасады. Бұл заңдарға сәйкес: алдымен, өкілді билік және атқарушы билік арасындағы қарым-қатынастардың мәдениеті өзгерді; одан кейін, атқарушы биліктің вертикальді құрылымын орнықтырды [16]. Жасалған өзгерістің негізгі мақсаты, саяси биліктің вертикальді құрылымын күшейту болатын. Сарапшылар өтпелі кезеңге арналған биліктің иерархиялық бағыныштылығын күшейтудің мәнін – жергілікті биліктің Президенттің жарлықтары мен жоғарғы органдар қабылдаған заңдарды, қаулыларды, қарарларды мүлтіксіз орындауын қамтамасыз ету ретінде қажеттілігін уәждеді [17]. Жалпы биліктің вертикальділігін күшейтуге қатысты идеясы, 1990 жылдың екінші жартысынан бастап билік тарапынан жиі көтерілді. Бұл мәселе сол кезеңде халық арасында, қоғамдық ұйымдар тарапынан және баспасөз беттерінде ең жиі талқыланған тақырыптардың бірі болды десек қателеспейміз. Оны «Егемен Қазақстан» және «Казахстанская правда» газеттерінің сол кезеңдегі нөмірлеріне шолу жасау барысында байқауға болады. Бұл құқықтық құжаттардың қоғам ішінде ғана емес, Парламент (Жоғарғы Кеңес) депутаттары арасында да қызу талқыланғанын, жобалардың жауапты комитеттен бірнеше рет кері қайтып немесе түзетілгенін сол уақыттағы Жоғарғы Кеңес жиналыстарының стенограммаларын [18] және 1991 жылғы Қазақ Кеңес Социалистік Республикасының Жоғарғы Советінің Ведомосты мен 1992 жылғы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің Жаршысын зерделеу барысында аңғаруға болады [19]. Заң жобасына қарсы шыққандардың басым бөлігі вертикальді билікті күшейту, мемлекеттік биліктің күшті орталықтануына алып келу ықтималдылығын алға тартқан. Дегенмен, заң жобасын жасаушылардың өтпелі кезеңде күшті вертикальді атқарушы биліктің қажеттігі туралы дәлелдері мен аргументтері басым түсіп, құжат қабылданды.

1992 ж. қабылданған құжаттар жергілікті кеңестердің бірқатар құзіретін шектеп, оларды өз атқару комитетін құру құқығынан айырды. Бұл өзгерістің нәтижесінде жергілікті кеңестердің атқару комитеті институты жойылып, жергілікті әкімшілік-аумақтағы ұйымдастыру және шаруашылық жұмыстарына жауапты жаңа атқарушы билік «әкімдік» институтының негізі қаланды. Жаңа әкімдіктер, облыстық және аудандық/қалалық деңгейдегі жергілікті атқару комитеттеріне алмастырды. Әкімдіктерге басшылықты әкімшілік басшысы (әкім) жүргізді. Осылайша кеңестер өкілді орган, әкімдіктер атқарушы орган функциясын іске асырды. Кеңес төрағасы жергілікті өкілді билікке басшылық етті, ал әкім болса жергілікті атқарушы орган әкімдікке басшылық жасады.

Дәл сол күні, 1992 жылдың 13 қаңтарында ҚР Жоғарғы Кеңесі Қаулы шығарып, онда: «Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 1 наурызға дейін облыстық, Алматы

және Ленинск қалалық әкімшіліктер басшыларын (әкімдерін) тағайындау және аудандық, қалалық, қалалардағы аудандық әкімдердің тағайындалуын қамтамасыз ету тапсырылсын», - деп көрсетілді [20]. Одан кейін, сол жылдың 7 ақпанында «Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару органдарын экономикалық реформа жағдайында ұйымдастыру және қызметін жетілдіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы шықты [21]. Бұл Жарлық Қазақстан Республикасының атқарушы өкімет органдарының біртұтас жүйесінің қызмет ету тәртібін, бағыныштылығын анықтаған құжат болды. Оған сәйкес, Президент облыстық деңгейдегі әкімдерді тағайындайды, ал облыс әкімдері аудан/қала әкімдерін, аудан әкімдері болса өз кезегінде сол әкімшілік-аумақтағы ұйымдар мен мемлекеттік мекемелердің басшыларын тағайындады.

Облыстық және аудандық басқару жүйесіне маңызды реформалар жасаған бұл құқықтық өзгерістер, салыстырмалы түрде алғанда ауылды басқару процессіне үлкен жаңалық алып келмеді. Ауылдық деңгейде әкім лауазымы енгізілмеді және ауылдық кеңестің атқарушы комитетін әкімдік алмастырмады. Ауылды басқару процессі бұрынғы тәртіп бойынша жүрді. Ауылдық кеңес де-юре билік етуші орган ретінде қызметін жалғастырды (ауылдық Кеңес төрағасы ауыл басшысы саналды). Сондықтан ауылдық деңгейде басшы қызметін де-факто ұжымшар немесе кеңшар басшыларының атқаруы жалғасты. «Жергілікті өзін-өзі басқару және Қазақстан Республикасы халық депутаттарының жергілікті Кеңестері туралы» Заңмен ауылды басқару саласына енгізілген ең маңызды жаңалық – ауылдық кеңес төрағасына кеңестің, сәйкесінше ауылдық кеңеске төрағаның функциясына жататын міндеттерді қарауына тыйым салды. Бұл жаңалықтың мәнін екі себептен шығуы ықтимал. Біріншіден, ауылдық әкімшілік-аумақтарда атқарушы биліктің функциясын кеңес төрағасына, ал өкілді биліктің құзыреті ауылдық кеңеске жүктеуді көздеу. Екіншіден, атқарушы биліктің барлық сатыдағы вертикальді қатынасын қамтамасыз ету. Атап айтқанда, ауылдық кеңес төрағасына жоғарыдан түскен тапсырмаларды кеңес мүшелерімен талқылап жатпай бірден іске асыруын міндеттеу.

Осы кезеңдегі баспасөзге шолу барысында, көптеген ауылдық елді мекендерде өзін-өзі басқару институтының қызметін атқару мақсатында арнайы ұйымдардың құрылғандығын байқауға болады. Атауы құрылған өңіріне қарай ақсақалдар алқасы, ақсақал-билер алқасы, ағалар алқасы т.с.с. болып өзгерген бұл ұйымдар ауылдағы проблемалық мәселелерді тұрғындардың өз күшімен шешуін қамтамасыз ету мақсатында ұйымдастырылды. Тіпті, тұрғындардың ұйғаруымен кейбір өңірлерде мұндай ұйымдарға айыппұл салу құқығы беріліп, одан түскен қаржы қайырымдылық мақсаттарға жұмсалды [22]. Төменгі бастамамен ұйымдасып құрылған осындай ұйымдардың қызметін ауылдық аумақтардағы қоғамдық-саяси қызметтегі позитивті әрекет ретінде сипаттауға болады.

1993 ж. соңғы айларында жергілікті кеңестер жаппай өздерін тарата бастады. Бұл саяси жүйедегі барлық институттарға, әсіресе ауылдық әкімшілік-аумақтардағы басқару жүйесіне үлкен ықпал етіп, қоғамда үлкен талқылау тудырды. Жоғарыда айтылғандай, облыстық, аудандық және қалалық деңгейде кеңестерден жеке әкімдіктер жұмыс істеді. Ал, ауылдық деңгейде кеңес институты сақталды. Сондықтан бұл деңгейдегі кеңестердің

өздерін тарату бойынша ұсыныстарынан кейін, жұртшылық ішінде бұл сатыдағы әкімшілік басқару қызметін кімнің жүргізетіндігіне байланысты сұрақтар тудырды [23]. Ауылдық әкімшілік-аумақтық бірліктерде атқарушы билік ауылдық кеңес төрағасына жүктелгендіктен басқару толығымен оның қолына көшті.

1993 ж. жергілікті әкімшілік-аумақтық құрылыстың жоғары сатылары сияқты ауылдық елді мекендерде де әкім институтын енгізуге мүмкіндік берген заңдық негіз қаланды. Сол жылы 8 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» Қазақстан Республикасының №4200 Заңы [24], ал 10 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының жергілікті өкілді және атқарушы органдары туралы» Қазақстан Республикасының №4100 Заңы қабылданды [25]. Бұл заңдардың қабылдануымен бірге «Жергілікті өзін-өзі басқару және Қазақстан Республикасы халық депутаттарының жергілікті Кеңестері туралы» Қазақ КСР Заңының күші жойылды. Осылайша кеңестік жүйені тәуелсіз Қазақстанның жергілікті басқару институттарына трансформациялау процесі аяқталды.

«Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» ҚР Заңына сәйкес, ауылдық кеңестер ауылдық округтермен ауыстырылды. Кент және ауылдық округтердің басқаруға жауапты лауазымды тұлға да «әкім» деп атала бастады. Ауыл әкімі де жоғары деңгейдегі әкімдер сияқты өзі басқаратын әкімшілік-аумақта мемлекеттік саясатты іске асыруға жауапты жергілікті атқарушы органдардың бірыңғай жүйесіне кірді және ол жүйеде тиісті әкімшілік-аумақтың атынан өкілдік етіп, тұрғындарының мүддесі мен құқығын қорғады. Заң ауыл әкімінің аудан әкімі мен мәслихатына толық бағыныштылығы, олардың шешімі мен тапсырмаларына қарсы келе алмайтындығын құқықтық нормамен бекітті. Ауыл әкімінің өз аппараты болды. Аппарат қызметкерлері іс-қағаздарын жүргізді, талап етілетін құжаттардың сақталуын қамтамасыз етті, тұрғындарға түрлі анықтамалар берді, әскери міндеттілер мен әскерге шақырылғандарды есепке алуды жүргізді, ауыл әкімінің жиналыстарын өткізу үшін ақпарат әзірледі, жиналыс пен әкімнің шешімдерін орындады, тиісті ақпаратты жеткізді, әкімнің тапсыруы бойынша басқа да жұмыстар атқарды. Осылайша, бұрынғы ауылдық кеңес пен оның атқару комитетінің міндеті мен қызметін атқару ауыл әкімі мен оның аппаратына жүктелді.

Қорытынды

1991-1995 жж. құқықтық, саяси және құрылымдық өзгерістердің нәтижесінде аудандық бағыныстағы қала, ауылдық округ, кент және ауылдық округке кірмейтін ауыл әкімшілік-аумақтық бірліктерін басқарудың қазіргі жүйесінің негізі қаланды. 1995 жылғы қабылданған Ата заңмен орныққан бұл жүйенің бірқатар проблемалары болды. Атап айтқанда:

- әкімшілік-аумақтарды басқарушы лауазымды тұлға – ауыл әкімі жоғары сатыдағы билік органдарының басшыларына тәуелді болды;
- бұл деңгейдегі әкімшілік-аумақта дербес бюджет болмады, барлық қаражат жоғарыдан бөлінді;

– биліктің төртінші сатысында ауыл әкімі мен оның аппаратының қызметін бақылайтын өкілді орган болмады.

Жоғары сатыдағы аудан немесе қала (облыстық маңызы бар) әкімі тағайындайтындықтан ауыл әкімінің жоғары лауазымды тұлғаларға бағыныштылығы сөзсіз қамтамасыз етілді. Мұндай бағыныштылық жүйесі ауыл әкімінің дербестігін ғана емес, құқықтық қорғанышын да шектеді. Осы жылдары ауыл әкімдерінің қызмет сапасын әдетте жоғары әкімдердің субъективті көзқарасы анықтады. Мұндай қатынас мәдениеті ауыл әкімдерінің жергілікті тұрғындарға емес, алдымен жоғары лауазымды тұлғалардың талабын қанағаттандыратын жұмыс тәртібін қалыптастыруға негіз салды.

1990-шы жылдардағы әлеуметтік-экономикалық дағдарысқа байланысты ауыл әкімінің аппаратындағы штат қысқарып, әкімдіктің ресурстық қамтамасыз етілуі шектеулі болды [26]. Оның үстіне әкімшілік-аумақтағы ауыл әкімдері аппаратының штат кестесі ауылдың демографиясына ғана емес, жоғары деңгейдегі жергілікті әкімдіктің әлеуетіне байланысты да өзгеріп отырды. Сондықтан әкімшілік-аумақ демографиясы бірдей болса да, республиканың әр облысындағы ауыл әкімдерінің ресурстық қамтамасыз етілуінде әртүрлілік сақталды. Көбіне ауыл әкіміне бағынышты штат қызметкерінің саны 2-5 арасында болды. Әрине бұл штат саны ауыл тұрғындарына сапалы қызмет көрсетуге жетпеді. Осы себепті ауыл әкімдері арасында жоғарыдан түскен тапсырманы орындаумен шектеліп, әкімшілік-аумақтық бірлікте өз бетімен шара ұйымдастыруы әлсіреді.

Ауыл әкіміне бюджет берілмегендіктен, бұл институт ауылдағы кез келген шара мен мәселені шешу үшін жоғары мемлекеттік органдардан қаржы сұрайтын. Бұл туралы 1996 жылдың маусым айында өткен барлық деңгейдегі әкімдердің республикалық форумында көтерілді. Осы форумда сөйлеген ауыл әкімдері өздерін материалдық-техникалық жабдықтаудың жеткіліксіздігін, жұмыстарын сапалы іске асыру үшін ресурспен және құқықтық негізбен қамтамасыз етудің өзектілігін айтты [27]. Мұндай жағдай ауыл әкімінің жергілікті мәселелерді шешу мүмкіндігін шектеді, сондықтан бұл институттың жұмысының тиімділігіне ауыл тұрғындары арасында күмәнмен қарау жоғары болды [28].

Шешім қабылдаушылар билік иерархиясының ең төменгі сатысында мәслихат құрмау туралы шешімді екі себеппен қабылдаған болуы мүмкін. Алдымен, КСРО тұсындағы ауылдық кеңес институты жұмысының тиімсіздігі, оның бұл деңгейде шынайы басқару институты бола алмауы [29], де-факто ауылдық кеңес қабылдайтын шешімдерді бірекі адам әзірлеп, жиында тек формальді бекітумен шектелуі бұл сатыдағы билік үшін өкілді органға қажеттілік жоқтығын дәйектеген болуы ықтимал [30]. Екіншіден, жаңа жүйеде биліктің ең төменгі сатысына жеке бюджет қарастырылмағандықтан және ауыл әкіміне кең құзырет пен өкілеттілік берілмегендіктен бұл деңгейдегі өкілді органның қызметінің қажеттілігін төмендетті.

Ауыл әкімі мен аппараты қалыптасқан уақытта қалыптасқан осы жүйелі проблемаларды шешу мәселесі саяси деңгейде бірнеше рет көтерілгенімен ұзақ жылдар бойы нақты шешім қабылданбады. Осыған байланысты ауыл әкімдерінің жергілікті мәселелерді шешу әлеуеті әлсіз болды, олардың қызметіне тұрғындар арасында

скептикалық көзқарас қалыптасты. Соңғы жылдары қабылданған шешімдердің нәтижесінде ауыл әкімдерінің дербестігі мен ресурстық қамтамасыз етілуі мәселесін шешуге қадам жасалды. Әрі қарай бұл деңгейде өкілді орган құру мәселесін қарастыру маңызды. Сонымен қатар, уәкілетті орган үшін іске асырылған өзгерістердің тиімділігін бағалау үшін академиялық зерттеулердің нәтижелерін зерделеу жолымен тұрақты кері байланыс алу реформалардың сапалы және теңгерімді жүруін қамтамасыз етеді.

Қаржыландыру. Мақала «Қазақстан тарихындағы саяси институттар мен құрылымдардың эволюциясы (XIX-XXI ғғ.)» бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру аясында Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің қаржылық қолдауымен орындалды (BR21882308).

Авторлардың қосқан үлесі.

Е.Ә. Жұмашов – ғылыми мақаланың мақсат-міндеттерін айқындау, зерттеу материалдары мен әдіс-тәсілдерді қолдана отырып жұмыс жасау, теориялық материалдарды жинақтау және талдау жүргізу;

Н.С. Пұсырманов – әдебиетпен жұмыс, материалдарды жинау және талдау, ғылыми мақаланы талапқа сай рәсімдеу.

Әдебиеттер тізімі

1. Makhmutova M. Developing local self-government: strategic issues. – Almaty: Policy Studies / Public Policy Research Center, 2004. – p. 23.
2. Makhmutova M. Local government organization and finance: Kazakhstan // Local governance in developing countries. – Washington, DC : The World Bank, 2006.
3. Onalbaiuly, S. Democratisation of Local Government and Local Governance in Kazakhstan (Doctoral dissertation). - Cambridge : University of Cambridge, 2019.
4. Bhuiyan, S.H. Decentralization and local governance in Kazakhstan // International Journal of Public Administration. – 2010. – №33(12-13). – P. 658-667.
5. Urinboyev R. Local government capacity in post-soviet Central Asia // Viešoji politika ir administravimas. – 2015. – №14(3). – P. 177-199.
6. Siegel D. Social ties and state formation in post-Soviet central Asia (Doctoral dissertation). – New York: City University of New York, 2016.
7. Zhumashov Y. An Exploration of Vertical and Social Accountability in the Elected Tier of Local Government: Evidence from Kazakhstan // Journal of Eurasian Studies. – 2023. – T. 14. – №. 2. – С. 179-193.
8. Шепель В.Н. Органы государственной власти Республики Казахстан (16 декабря 1991 г. – 1 января 2001 г.). – Алматы: ДП «Эдельвейс», 2004. – 736 с.
9. Котов К.Ф. Советы на страже законности. – Алматы: Казахстан, 1979. – 343 с.
10. Хазыров Б. Жергілікті бақылауды жетілдірген жөн // Социалистік Қазақстан. – 1991. – №38 (19813).
11. Салов О.А. Советы – форма самоуправления и основа политической системы социализма. – Москва: Экономика, 2004. – 75 с.
12. Rigby T.H. Soviet local government and democracy // Australian Outlook. – 1954. - Vol. 8 (1). – P. 19-31

13. Депутаттық қызмет және жергілікті өзін-өзі басқару мәселелері жөніндегі Қазақ ССР заңдарының жинағы. - Алматы: Қазақстан, 1991. – 240 б.
14. Қуанышәлиев М., Таңатаров Ж. Алыстағы ауылдағы айла-шарғы // Егеменді Қазақстан. – 1991. – №176 (19951).
15. Қазақстан Республикасының Заңы. Өтпелі кезеңде Қазақ КСР Конституциясының /Негізгі Заңының/ жекелеген нормаларын тоқтату туралы: – 1992 жылғы 13 қаңтарда қабылданған.
16. Емельянов К. Парадоксы местной власти // Казахстанская правда. – 1992, - №17 (20.942).
17. Шубай Б. Өміршең өзгерістер өзегі (Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің сессиясынан) // Қазақстанның «Дала дидары» апталық ауыл газеті. – 1992. – Б. 24-30.
18. «ҚР ҰМ» РММ. Қор. 2. Т. 1, 2.
19. «ҚР ҰМ» РММ. Қор. 2. Т.3. Ис. 39, 40, 41, 46.
20. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан. О порядке введения в действие Закона Республики Казахстан О внесении на переходный период изменений и дополнений в Закон Республики Казахстан О местном самоуправлении и местных Советах народных депутатов Республики Казахстан: утв. 13 января 1992 года.
21. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару органдарын экономикалық реформа жағдайында ұйымдастыру және қызметін жетілдіру туралы: 1992 жылғы 7 ақпандағы бекітілген.
22. Ахмет М. Ауыл ағалары билік айтады // Егемен Қазақстан. – 1993, маусым – 3. – №127(20502).
23. Жоров Н. Вакуума власти на селе не будет // Казахстанская правда. - 1993, ноябрь – 25.
24. Қазақстан Республикасының N 4200 Заңы. Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысы туралы. 1993 жылғы 8 желтоқсанда қабылданған.
25. Қазақстан Республикасының N 4100 Заңы. Қазақстан Республикасының жергілікті өкілді және атқарушы органдары туралы. 1993 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған.
26. Төлепберген М. Басқару мен бағыну // Егемен Қазақстан. – 1996. – №154 (21365).
27. Төлепберген М. Ауылдан Ақордаға дейін // Егемен Қазақстан. – 1996. – №125(21338).
28. Амалбек Б. Ащқұрсақ ауыл әкімге сенбейді // Егемен Қазақстан. – 2000. - №47-48 (22318).
29. Иманқұлов Н. Ауылға – ауылнай // Егеменді Қазақстан. – 1993. – №149(20524).
30. Салықов М. Қуатты құрылым күтеміз // Егеменді Қазақстан. – 1991. – №285(20060).

Е.А. Жумашов, Н.С. Пусырманов

Институт истории государства, Астана, Казахстан

Трансформация сельсовета в сельский акимат: ретроспективный анализ

Аннотация. В последние годы были приняты важные реформы, направленные на развитие системы управления в городах районного подчинения, поселках, сельских округах, и отдельных, которые являются низшими звеньями иерархии власти в областных административно-территориальных единицах Казахстана. В частности, был введен бюджет четвертого уровня и проведены прямые выборы акимов вышеназванных административно-территориальных единиц. В рамках данных реформ актуально изучение истории становления института сельского

акима и его аппарата в 1991-1995 годах в контексте масштабных правовых, политических, административных и структурных реформ в стране. В статье рассмотрена трансформация сельских (поселковых) советов в сельские (поселковые) акиматы после обретения Казахстаном независимости. Посредством изучения академической литературы, публицистических статей, опубликованных в периодических изданиях, а также анализа архивных документов изложен создания института акиматов и акимов на низшем уровне власти на сельских территориях. Ретроспективный анализ позволил выявить системные проблемы, присущие с момента образования института акима села и его аппарата, что способствует оценить его постепенную эволюцию.

Ключевые слова: местное самоуправление, местное государственное управление, местное управление, аким села, акимат села.

Y.A. Zhumashov, N.S. Pussyrmanov
The Institute of State History, Astana, Kazakhstan

Transformation of the selsoviet into the village akimat: a retrospective analysis

Abstract. In recent years, important reforms have been adopted aimed at developing the management system in cities of local significance, villages, urban-type settlements, rural districts, which are the lowest local government in the hierarchy of power in the regional administrative-territorial units of Kazakhstan. In particular, a fourth-level budget was introduced and direct elections of akims towns, cities of audan significance, villages and rural districts were held. Within the framework of these reforms, it is relevant to examine the history of the formation of the institute of rural akim and its staff in 1991-1995 in the context of large-scale legal, political, administrative and structural reforms in the country. The article discusses the transformation of selsoviet into village akimats after Kazakhstan's independence. Examining academic literature, media publications and archival documents, authors reported creation of local government at the level of cities of local significance, villages, urban-type settlements, rural districts. A retrospective analysis revealed systemic problems inherent since the establishment of the institute of rural akim, which helps to assess its gradual evolution.

Keywords: local self-government, local public administration, local government, rural akim, rural government.

References

1. Makhmutova M. Developing local self-government: strategic issues. (Policy Studies / Public Policy Research Center, Almaty, 2004, 23 p.).
2. Makhmutova M. Local government organization and finance: Kazakhstan. Local governance in developing countries. (The World Bank, Washington, 2006).
3. Onalbaiuly, S. Democratisation of Local Government and Local Governance in Kazakhstan (Doctoral dissertation). (University of Cambridge, Cambridge, 2019).
4. Bhuiyan, S.H. Decentralization and local governance in Kazakhstan. International Journal of Public Administration, 33(12-13), 658-67 (2010).

5. Urinboyev R. Local government capacity in post-soviet Central Asia. *Viešoji politika ir administravimas*, 14(3), 177-199 (2015).
6. Siegel D. Social ties and state formation in post-Soviet central Asia (Doctoral dissertation). (City University of New York, New York, 2016).
7. Zhumashov Y. An Exploration of Vertical and Social Accountability in the Elected Tier of Local Government: Evidence from Kazakhstan. *Journal of Eurasian Studies*, 14 (2), 179-193 (2023).
8. Shepel' V.N. Organy gosudarstvennoi vlasti Respubliki Kazahstan (16 dekabrya 1991 g. – 1 yanvarya 2001 g.) [State authorities of the Republic of Kazakhstan (December 16, 1991 – January 1, 2001)]. (DP «Edel'vejs», Almaty, 2004, 736 p.). [in Russian]
9. Kotov K.F. Sovety na strazhe zakonnosti [Soviets on guard of legality]. (Kazakhstan, Almaty, 1979, 343 p.). [in Russian]
10. Hazyrov B. Zhergilikti bakylaudy zhetildirgen zhon [It is advisable to improve local control]. *Socialistik Kazakstan* [Socialist Kazakhstan], 38 (19813), 1991. [in Kazakh]
11. Salov O.A. Sovety – forma samoupravleniya i osnova politicheskoy sistemy socializma [Councils are a form of self-government and the basis of the political system of socialism] (Economics, Moscow, 2004, 75 p.). [in Russian]
12. Rigby T.H. Soviet local government and democracy // *Australian Outlook*, 8 (1), 19-31 (1954).
13. Deputattyk kyzmet zhane zhergilikti ozin-ozı baskaru maseleleri zhonindegi Kazak SSR zandarynyn zhinagy [Collection of laws of the Kazakh SSR on parliamentary activity and local self-government] (Kazakhstan, Almaty, 1991, 240 p.). [in Kazakh]
14. Kuanyshaliyev M., Tanatarov ZH. Alystagy auyldagy aila-shargy [Manipulation in a distant village], *Egemendi Kazakstan* [Sovereign Kazakhstan], 176 (19951), 1991. [in Kazakh]
15. Kazakhstan Respublikasynyn Zany. Otpeli kezende Kazak KSR Konstituciyasynyn /Negizgi Zanyynyn/ zhekelegen normalaryn toktatu turaly: – 1992 zhylygy 13 kantarda kabyldangan. [Law Of The Republic Of Kazakhstan. On termination of the constitution /Basic Law/ certain norms of the Kazakh SSR during the transition period: – adopted on January 13, 1992.]. [in Kazakh]
16. Emel'yanov K. Paradoksy mestnoi vlasti [Paradoxes of local government], *Kazhastanskaya pravda*, №17 (20.942), 1992. [in Russian]
17. Shubaj B. Omirshen ozgerister ozegi (Kazakhstan Respublikasy Zhoǵarǵy Kenesinin sessiyasynan) [Core of viable changes (from the session of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan)], *Kazakstannyn «Dala didary» aptalyk auyl gazetı* [Weekly rural newspaper of Kazakhstan "Dala didary"], 1992. [in Kazakh]
18. «KR UM» RMM. Kor. 2. T. 1, 2. [in Kazakh]
19. «KR UM» RMM. Kor. 2. T.3. Is. 39, 40, 41, 46. [in Kazakh]
20. Postanovlenie Verhovnogo Soveta Respubliki Kazahstan. O poryadke vvedeniya v dejstvie Zakona Respubliki Kazahstan O vnesenii na perekhodnyj period izmenenij i dopolnenij v Zakon Respubliki Kazahstan O mestnom samoupravlenii i mestnyh Sovetah narodnyh deputatov Respubliki Kazahstan: utv. 13 yanvarya 1992 goda [Resolution of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan. On the Procedure for the Enactment of the Law of the Republic of Kazakhstan On Amendments and Additions to the Law of the Republic of Kazakhstan on Local Self-Government and Local Councils of People's Deputies of the Republic of Kazakhstan for the Transitional Period: approved by the Government of the Republic of Kazakhstan. January 13, 1992.]. [in Russian]

21. Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin Zharlygy. Kazakhstan Respublikasynyn memlekettik baskaru organdaryn ekonomikalyk reforma zhagdajynda ujymdastyru zhane kyzmetin zhetildiru turaly: 1992 zhylygy 7 akpandagy bekitilgen [Decree Of The President Of The Republic Of Kazakhstan. On the organization and improvement of the activities of Public Administration bodies of the Republic of Kazakhstan in the context of economic reform: approved on February 7, 1992]. [in Kazakh]
22. Ahmet M. Auyly agalary bilik aitady [The village brothers say the authorities], Egemen Kazakhstan [Sovereign Kazakhstan], №127(20502), 1993. [in Kazakh]
23. Zhorov N. Vakuuma vlasti na sele ne budet [There will be no power vacuum in rural areas], Kazhastanskaya pravda, 1993. [in Russian]
24. Kazakhstan Respublikasynyn N 4200 Zany. Kazakhstan Respublikasynyn akimshilik-aumaktyk kyrylysy turaly. 1993 zhylygy 8 zheltoksanda kabyldangan [Law Of The Republic Of Kazakhstan No. 4200. On the administrative-territorial structure of the Republic of Kazakhstan. Adopted on December 8, 1993]. [in Kazakh]
25. Kazakhstan Respublikasynyn N 4100 Zany. Kazakhstan Respublikasynyn zhergilikti okildi zhane atkarushy organdary turaly. 1993 zhylygy 10 zheltoksanda kabyldangan [Law Of The Republic Of Kazakhstan No. 4100. On local representative and executive bodies of the Republic of Kazakhstan. Adopted on December 10, 1993]. [in Kazakh]
26. Tolepbergen M. Baskaru men bagynu [Management and subordination]// Egemen Kazakhstan [Sovereign Kazakhstan], №154 (21365), 1996. [in Kazakh]
27. Tolepbergen M. Auyldan Akordaga deiin [From the village to Akorda], Egemen Kazakhstan [Sovereign Kazakhstan], №125(21338), 1996. [in Kazakh]
28. Amalbek B. Ashchkursak auyly akimge senbeidi [Ashkursak village does not trust the mayor], Egemen Kazakhstan [Sovereign Kazakhstan], №47-48 (22318), 2000. [in Kazakh]
29. Imankylov N. Auylyga – auylnai [To the village-Aulnay], Egemen Kazakhstan [Sovereign Kazakhstan], №149(20524), 1993. [in Kazakh]
30. Salykov M. Kuatty kyrylym kytimiz [We expect a powerful structure], Egemen Kazakhstan [Sovereign Kazakhstan], №285(20060), 1991. [in Kazakh]

Авторлар туралы мәліметтер:

Жұмашов Е.Ә. – PhD, Мемлекет тарихы институты, Астана, Қазақстан.

Пұсырманов Н.С. – PhD, Мемлекет тарихы институты, Астана, Қазақстан.

Zhumashov Y. – PhD, The Institute of State history, Astana, Kazakhstan.

Pussyrmanov N. – PhD, The Institute of State history, Astana, Kazakhstan.

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).